

**HORTHY A KATONA
(Rend-Hivatás-Kötelesség)**

A Társadalomtudományi Intézet valamint a Zürichi Magyar Történelmi Egyesület Tanácsa műhelybeszélgetést folytatott 2011. május 26-án a Horthy korszakról. Rövid előadásomban vázoltam Horthyt, mint katonát. Kérdezhetnénk, hogy kit érdekelnek a vesztesek hadurái, államfői, hősei a mai Magyarországon? Úgy vélem érdekelheti fiatal tisztjelöltjeinket is a történelmi közelmúlt vezető katonáinak megítélése, valamint azok háború- és emberfelfogásának különbségei. A két világháború közötti időszak (elsősorban) nagyhatalmainak katonai személyiségei - a politika által biztosított mozgástérben - meghatározták az eseményeket nemzetközi vonatkozásban is, valamint korukban olyan folyamatok indultak el, melyek napjainkig éreztetik hatásaikat. Vizsgálódásunkban foglalkozunk a jelenséggel, majd a problémával és a személyiség rekonstrukciójának elgondolásával, bizonyos összehasonlításokat alkalmazva.

A jelenség:

ESŐS IDŐBEN, PEJ-LOVON, EGY BÜSZKE TARTÁSÚ KATONA, DÍSZEGYENRUHÁBAN TISZTELEGVE, ÜNNEPLŐK SORFALA KÖZÖTT, A GELLÉRT SZÁLLÓ ELŐTT 1919. NOVEMBER 16-ÁN. NÉZZÜK MEG A KORABELI FÉNYKÉPEKET, FILMRÉSZLETEKET ÉS LÁTJUK, HOGY HORTHY MIKLÓS (1868-1957) A *CIVIL-RUHÁT IS* OLYAN MÉLTÓSÁGGAL VISELTE, MINT A *KATONAI DÍSZEGYENRUHÁT*, - *HOZZÁTEHETJÜK, HOGY HITLER ÉS SZTÁLIN A NYILVÁNOSSÁGBAN NEM HORDOTT CIVIL RUHÁT. ALKATÁNAK VOLT-E KAPCSOLATA AZZAL, AMIT „HORTHY-KORSZAKNAK” NEVEZÜNK, TEHETJÜK FEL A KÉRDÉST SZÜCS JENŐ NYOMÁN,¹ AKI SZENT ISTVÁNNAL ÖSSZEFÜGGÉSBEN KÉRDEZTE EZT, ÉS NEM-LEGES VÁLASZT ADOTT RÁ. «A „SZENT ISTVÁN-I” KONCEPCIÓNAK SEMMI KÖZE NEM VOLT AZ ÁLLAMALAPÍTÓ NAGY URALKODÓ VALÓSÁGOS ALAKJÁHOZ ÉS A TÖRTÉNELMI FORRÁSOKBÓL REKONSTRUÁLHATÓ VALÓSÁGOS NAGYSZABÁSÚ KONCEPCIÓJÁHOZ; EZ A 20. SZÁZADI TEÓRIA HAMIS ANALÓGIÁN NYUGODOTT, ÉS ANAKRONISZTIKUS SZEMLÉLETMÓDBÓL TÁPLÁLKOZOTT.» - ÍRJA SZÜCS JENŐ. HORTHYT NEM LEHET AZ ÁLLAMALAPÍTÓ VALÓS TÖRTÉNELMI SZEMÉLYISÉGÉHEZ MÉRNI, DE ÉRTÉKELÉSE - VISSZATEKINTVE A SZOCIALISTA IDŐSZAKRA, - UGYANOLYAN CÉLZATOS ÉS HAMIS VOLT. NEVÉT STIGMAKÉNT HASZNÁLTÁK (SOVINISZTA, IRREDENTA, FASISZTA), ÍGY MEGBÉLYEGEZVE MAGÁT AZ IDŐSZAKOT IS. HORTHY CSUPÁN A NEMZETI ÉRZÜLETNEK ÉS ÖNTUDATNAK "HATÁROZOTTABB FORMÁJÁT" KÉPVISELTE. A NEMZET FOGALMÁVAL, HASONLÓ HELYZETBEN VAGYUNK: E FOGALOMMAL IS – GONDOLJÁK BIZONYOS CSOPORTOK - EGYBŐL MINDENT SOROLNI LEHET A NACIONALIZMUSON*

KERESZTÜL A FASIZMUSIG, PEDIG, MÉG A FASIZMUSOK KÖZÖTT IS MILYEN JELENTŐS KÜLÖNBBSÉGEK VOLTAK. *MÉG A KIS KÜLÖNBBSÉGEK IS EMBEREK EZREINEK- SZÁZEZREINEK JELENTHETTÉK ÉS JELENTETTÉK AZ ÉLETET.*

HORTHY SZEMÉLYE NEM ÁLLT RENDSZERESEN A POLITIKAI ÉLET ELŐTERÉBEN, CSUPÁN HÁROM ALKALOMMAL ERŐSÖDÖTT A NYÍLT SZEREPE: 1919-21, 1930-31 VALAMINT 1943-44 KÖZÖTT. EZEK A NEMZET JÖVŐJE IRÁNTI AGGODALOM, AZ ÉRTE VALÓ KIÁLLÁS ÉS HARC, A HŐSIESSÉG IDŐSZAKAI VOLTAK. PROHÁSZKA OTTOKÁR PÜSPÖK ÍGY ÍRT HORTHY BEVONULÁSÁRÓL SZÉKESFEHÉRVÁRA, 1919. OKTÓBER 12-ÉN: *"NAGY ÜNNEP SZÉKESFEHÉRVÁRON. BEVONULT A NEMZETI HADSEREG. NÁLAM SZÁLLT HORTHY MIKLÓS FŐVEZÉR... MÉLY MEGINDULÁSSAL NÉZTÜK A HALOTTAIBÓL FELTÁMADÓ NEMZET HATALMÁNAK ELSŐ SZERVEZKEDÉSÉT; AZ ÉLNI - AKARÁS NAGY VÁGYA, MINT IZZÓ ÉRZÉS HEVÍTETTE LELKÜNKET. TEHÁT NEM KELL MEGHALNI; ÉLHETÜNK...."*² AZ I. VILÁGHÁBORÚT, VALAMINT HORTHY KIFEJEZÉSÉVEL A "KAZÁNROBBANÁST" - 1918, 1919-ES FORRADALMAKAT – KÖVETŐEN AZ EMBEREK STABILITÁSRA, AZ ÉLET ÚJRAINDÍTÁSÁRA VÁGYTAK. HORTHY VOLT AZ ELSŐ, AKI EBBEN A HELYZETBEN AZT MONDTA, HOGY "MI, MAGYAROK ÖNMAGUNK" IS KÉPESEK VAGYUNK TALPRA ÁLLNI. TEHETTE EZT ÉRDEKBŐL, TÖRTÉNELMI TAPASZTALATBÓL, VAGY MÁR A KORMÁNYZÓI KONCEPCIÓ RÉSZEKÉNT IS, DE MINDIG TÁVOL ÁLL EGY AKCIÓKHOZ SZOKOTT KATONÁTÓL A "HANYATLÁS HANGULATA".

A probléma: a történelmi személyek rekonstrukciója csak közelítőleg lehetséges, mert az okoknak-okozatoknak nincs olyan kemény szabályszerűsége, mint az egzakt tudományokban, ha egyáltalán találunk valós okokat, vagy azonosítani tudjuk a motívumokat, érzelmeket, stb. A maga komplexitásában az individuum valóban kimondhatatlan, mert: a személyiség egészének részei is strukturált egészlegességek; továbbá nem eshetünk a gyors következtetések hibájába, amelyek eredményeként adott dolog vagy jellemvonás azonnal fasizmushoz vezet; valamint a személyiség – ez esetben Horthy - által visszaállított és irányított állam jellegének sincsenek kemény kontúrjai (nevezték konszolidált ellenforradalmi rendszernek, népellenes fasiszta rezsimnek, reakciós diktatúrának, stb.). A „latin-lélektan”, amely a jellemek folyamatosságát és a merev típusok töredezését, - az ipari kapitalizmus időszakában már – a hasadását mutatja. Hitler fajelmélete a világot és benne az embert csak a biológia, az ösztönök valamint a képzetek-fogalmak mechanikájának szintjén kezelte. A képzetek és fogalmak mechanikája eben a vonatkozásban azt jelenti, hogy például a "zsidóüldözés" kifejezés, konkrétan azt is jelentette.

Horthy személyiség-fogalmunk megrendülésének okai:

A társadalomban van egy összetett gondolati mező az egyén körül. Tapasztaljuk, hogy a magyar psziché történelmi szövegmények lenyomata is. Amennyiben kimondjuk a nevet:

Horthy, az idősebb generációk gondolatában megjelennek: (i) azok a sztereotípiák, amelyek a szuggesztív szocialista nevelés hatására épültek be a tudatba; valamint (ii) az élmények, emlékek azokéban, akik éltek abban az időszakban; (iii) a történelmi tények értékelése - a jelenlegi a könyvkiadás és az elektronikus média hatására erősen eklektikus, esetenként szélsőséges. A hozzávaló viszony - e tekintetben - még napjainkban is megosztja az embereket. A szocializmus évtizedeiben a történelmi karakterek sztereotip politikai víziók voltak, amelyből az érdekelt réteg irodalma lett, és amelyből tananyagok, vizsgakövetelmények, emléknapok keletkeztek, majd mindez tudattá is alakult.

Az emberben a katonát vagy a katonában az embert akarjuk megpillantani? Katonában az ember, a magánember, meg kell jegyeznünk Horthy csak élete végén – az amerikai védőőrizetből való elengedése után - vált magánemberré; az emberben a katona, a szabály(-zat)- szerű, ez Horthy életéből hat évtized. Két dimenzióban célszerű vizsgálni:

(a) Európa környezeti nyomása szempontjából (külföldi minták, áramlatok, katonapolitikai törekvések) aspektusából: az I. és a II. Világháború kataklizmája (a 2. magyar hadsereg megsemmisülése); a bolsevik mozgalom kibontakozása (a Szovjetunió létrejötte); Trianon traumája; Németország fegyverkezése (a mechanikus gyári technológiákat meghaladó kreativitás: V2 az első ballisztikus rakéta, sugárhajtású repülőgép, A-bomba előállítási kísérletek, műbenzin, műgumi gyártás, Tigris harckocsi, stb.); a magyar holocaust, stb. Nem kerülheti el figyelmünket, hogy *az értékelt időszakban a világrend többször felborult.*

(b) A katonai identitás aspektusából; a kulturális és tapasztalat-alapú meggyőződés szerkezet: az organikus-paternalista (keresztényi térérzet, hősök tisztelete, hősiesség a harcban, önfeláldozás, nemzetféltés, generációkat összetartó szolidaritás), valamint a despotikus–ceremoniális katonai azonosságtudat (karizmatikus válaszok a jelenségekre, az „ellenség”- felé despotizmus, támadás, megsemmisítés).

HORTHY KARAKTERE, ALAPVETŐEN KATONAI SZERKEZETŰ, AMELYNEK FAKTORAI: REND, HIVATÁS, KÖTELESSÉG, (ÖN)FEGYELEM, SZOLGÁLAT, KIKÉPZÉS, HARC; LELKI ERŐTERE A HAZA, A NEMZET VÉDELME. "NEVELÉSÜNK MEGFELELT ANNAK A JELIGÉNEK, AMELYET ARANYBETŰKKEL VÉSTEK AZ AKADÉMIA MÁRVÁNYTÁBLÁJÁRA: A KÖTELESSÉG AZ ÉLETNÉL IS ELŐBBRE VALÓ. EZ VÁLT NEKEM IS IRÁNYELVEMMÉ, AMIKOR NÉGY ÉV MÚLTÁVAL A VÁGYVA VÁRT PILLANAT ELÉRKEZETT ÉS TENGERÉSZ HADAPRÓDI KINEVEZÉSEMET MEGKAPTAM."³ – ÍRJA EMLÉKIRATAIBAN.

A KATONA ÉS A HADSEREG SAJÁTOS VILÁGMODELL, A VESZÉLYEKSEL TELLT VILÁG ALAKZATA, A VEZÉRELT TÖMEGCSELEKVÉS ELSŐ INTÉZMÉNYES FORMÁJA, A HATALOMKIFEJTÉS ESZKÖZE, AZ ÁLLAM ALAPJA. HORTHY ÖNMAGÁT IS NEM EGYSZER KATONAKÉNT DEFINIÁLTA (ÉS VISELTE A NEMZETI HADSEREG EGYENRUHÁJÁT IS): "...HA MINT KATONA NYÍLTAN SZÓLOK HOZZÁJUK, MINT KATONÁKHOZ, MEGÉRTÉSRE TALÁLOK NÁLUK."- ÍRTA. A HADSEREG LÉTE, MŰKÖDÉSE, FUNKCIÓI, FELADATAI, ESZKÖZEI, SZABÁLYAI AZ EMBERI TERMÉSZETET ÉS VISZONYAIT VILÁGÍTJA MEG GONDOLJUNK AZ ÉN-HATÁROK KEMÉNYSÉGÉRE, A VISELKEDESEK SZABÁLYOZÁSÁRA, A VÁLASZTHATÓSÁGOK ELŐÍRÁSÁRA, A

MEGFOSZTOTTÓSÁGOKRA (DEPRIVÁCIÓK), ÖNÉRDEK ELLENI CSELEKVÉS GYAKORISÁGÁRA, STB.). HORTHY EGYÉNISÉGÉT A SZOLGÁLAT DOLGOZTA KI, HAGYTA VISSZAHATNI ÖNMAGÁRA A SZABÁLYZATOK ÉS A HIERARCHIA VISZONYAIT ÉS FELISMERTE ÖNMAGÁT AZOKBAN. KORMÁNYZÓKÉNT, MÁR AZ EURÓPAI NAGYHATALMAK VEZETŐINEK VISSZFÉNYEI IS MEGÉRINTETTÉK. HORTHY VEZETÉS-MÓDSZERTANI MEGFIGYELÉSEI IGEN ÉRZÉKENYEK VOLTAK: "...EGYEDÜL ANGLIA KÉPES ARRA, HOGY, HOGY ARÁNYLAG CSEKÉLY HATALMI ESZKÖZÖKKEL TARTSA FENN A RENDET A VILÁGON,...MINDIG JÓL ÉRTETTEK AHHOZ, HOGY A KORMÁNYZATUK ALÁ TARTOZÓ ORSZÁGOKBAN A NÉPESSÉG MEGBECSÜLÉSÉT MEGSZEREZZÉK, MERT JÓLÉTET TEREMTENEK, VÉGET VETNEK A BELSŐ HARCOKNAK, TISZTAKEZŰ KÖZIGAZGATÁST GYAKOROLNAK, ÉS SOHASEM TÖREKEDNEK ARRA, HOGY A NÉPET RENDŐRI VAGY EGYÉB ZAKLATÁSOKKAL HAGYOMÁNYOS ÉLETFORMÁJÁBÓL KIFORGASSÁK." – MONDTA EGYIK HITLERREL TÖRTÉNT BESZÉLGETÉSE ALKALMÁVAL.

HORTHY ALAPTERMÉSZETÉBŐL ADÓDÓAN AZ ILYEN MAGAS SZINTŰ BESZÉLGETÉSEKET MEGELŐZŐEN KÖVETETT MÓDSZERE: *TÖRZSKARI*; A VEZETŐ MAGYAR ÉS NÉMET TÁBORNOKOK VÉLEMÉNYÉT IS MEGISMERTE, EZ SZEMBEN ÁLLT A FASISZTA ELVVEL, AMELY HANGSÚLYOZTA, HOGY A VEZÉRI AKARAT SZABAD MEGNYILVÁNULÁSA KORLÁTOKAT NEM TŰR. (HITLER EZÉRT KIFOGÁSOLTA, HOGY HORTHY BRAUCHITSCH TÁBORNOKKAL IS MEGBESZÉLT ELGONDOLÁSOKAT, AKI GYAKRAN ELLENTMONDOTT HITLERNEK.) ÁLTALÁBAN A TEKINTÉLY-ELV, AMELY MINDEN HIERARCHIKUS SZERVEZETBEN JELEN VAN, ÍGY A HADSEREGBEN IS, E VONATKOZÁSBAN NINCS ÖSSZEFÜGGÉSBEN A FASISZTA ÉRTELEMBEN VETT VEZÉRELVVEL (FÜHRERPRINZIPE). HORTHY SZEMÉLYE, MINT FŐVEZÉRÉ, INKÁBB AZ ARCHAIKUS ÉRTELEMBEN VETT CSALÁDFŐHÖZ, ÁLLAMFŐKÉNT PEDIG A "MINDNYÁJUNK ATYJA" MEGNEVEZÉSHEZ ÁLLT KÖZELEBB, AMELY A PATRIARCHÁLIS LELKI KAPCSOLAT TISZTELETEKÉNT JELENT MEG. "...MINDEN HADSEREGNEK ELENGEDHETETLEN SZÜKSÉGE VAN VALAMILYEN ÖSSZETARTÓ, SZILÁRD SZIMBÓLUMRA. EZT A SZIMBÓLUMOT VALAMIKOR CSÁSZÁROK ÉS KIRÁLYOK SZEMÉLYE ADTA MEG...JELEN ESETBEN HORTHY MIKLÓS VOLT A SZIMBÓLUM, DE NEM OLYAN SZILÁRD, HOGY A SZÉTHÚZÓ ERŐKET ÖSSZETARTSA. A VÉLETLEN HOZTA ELŐTÉRBE, ÉS TETTE VEZETŐVÉ, AMIT

SEM A CSÁSÁRHŰ, MAGAS RENDFOKOZATÚ GENERÁLISOK, SEM AZ ARISZTOKRATÁK, SEM A MAGAS KLÉRUS KEZDETI IDŐBEN JOGALAPNAK ELISMERNI NEM VOLT HAJLANDÓ."⁴ – ÍRTA KÁDÁR GYULA VEZÉRKARI EZREDES.

HORTHY, MINT KATONA TÖRTÉNELEM ORIENTÁLT SZEMÉLYISÉG – A HADSEREGBEN UGYANÚGY, MINT A HADITENGERÉSZETNÉL MINDEN ÉVSZÁZADOKRA, ÉVEZREDEKRE NYÚLIK VISSZA A TÖRTÉNELEMBEN. A KATONA TUDATBAN AZ ÉLETKÉPESSÉG EGYENLŐ A HARCKÉPESSÉGGEL, A DARWINI TÖRVÉNY IPARI SZUBLIMÁCIÓJÁNAK TELJES TISZTASÁGÁBAN JELENT MEG, EGÉSZEN AZ ATOMBOMBA BEVETÉSÉIG. SOHA NEM VOLT ILYEN INTENZITÁSA AZ ŐSEMBERI »MENJ ÉS ÖLJ!« ÖSZTÖNREZDÜLÉSNEK; GONDOLJUNK ARRA, HOGY A XX. SZÁZADBAN TOTÁLIS TERRORISTA POLITIKAI RENDSZEREK IS MŰKÖDTEK, AMELYEK FIXÁLTÁK EZEKET A JELLEMZŐKET.

Horthy 1919 nyarán lett Szegeden a Károlyi Kormányban hadügyminiszter, majd fővezére az általa létrehozott nemzeti hadseregnek. A „szegedi-gondolat,” mint programnak a három kisarkított eleme: az *antibolsevizmus* (a Tanácsköztársaság leverését fegyveres úton, ami közös cél volt a nemzetiszocializmussal); a *Nemzeti Hadsereg megteremtése* (a hadseregek befolyása meghatározó volt ebben a térségben); valamint a *megújulás a keresztény, nemzeti politika útján*. A gyakorlati, végrehajtói szinteken - az egyes embereknél - mindez tartalmazhatott és tartalmazott szembenállást a zsidósággal és a nyugattal is. "Szent István kultusza már önmagában is mutatja azokat a mélyreható különbségeket, melyek a nemzetiszocialista Németország politikai gondolkodását a magyar tradícióktól elválasztják. A szentistváni eszme lényegében humanista és keresztény, s ebből kifolyólag igen távol áll a fajelmélet szűk, materialista gondolkodásától."⁵ – írta a francia követ jelentésében. A program elvei averziók, reakciók voltak az érzékelhető tendenciákra. Ez képezte a *konzervatív ellenforradalom* eszmei magyát, de a nézetek nem fejlődhettek tisztán a magyar konzervativizmus talaján.

Horthy katonaként, nem osztotta: a forradalmi tömegértékeket (szociáldemokrata, kommunista, liberális); szemben állt korának lenini áramlataival. A nietzschei "hatalom akarása" szempontjából visszaigazolja ezt a hatalom megragadásán, megtartásán, gyakorlásán és elvesztésén keresztül is. A "hatalom akarása" annak a sajátos örökösödési háborúnak a szempontjából megnő, amit vívott a legitimistákkal. A kormányzói formához ragaszkodott, mert úgy értékelte, hogy ennek a méltóságnak van történelmi háttere és jogi alapja (Hunyadi János, Szilágyi Mihály, Kossuth Lajos). Az udvari intrikákban voltak tapasztalatai és jó taktikus volt. Mint kormányzó a kezében összpontosította a végrehajtó hatalmat is. "A kormányzó a hadúri jogok birtokában, illetve államfőként döntővé tehető szervezeti jogokkal rendelkezett a katonai igazgatás csúcsszerveinek utasítását, vagy befolyásolását illetően."⁶ Horthy kormányzóként a pártok fölött állt: "A helyzet súlypontja, minden vonatkozásban teljesen a Kormányzó úrnál van."⁷ – írta Kozma Miklós, amikor a kormány és a kormányzópárt között nézeteltérések voltak. A kormányzó volt a "nemzeti konszolidáció központja", két királyi jogot nem gyakorolt a főkegyúrít és a nemességadományozásit valamint nem szentesíthette a Nemzetgyűlés törvényeit. Ellenfele nem volt a politikai hatalomban.

*"Egy olyan világnézetnek, amely arra törekszik, hogy ezt a földet a demokratikus tömeggondolat elutasításával a legkiválóbb népnek, tehát a legmagasabb rendű embereknek adja, logikusan kell követnie....ezt az arisztokratikus elvet, és a vezetést, valamint a szóbanforgó népen belül a legmagasabb befolyást a legjobb koponyák számára kell biztosítani. Ily módon ez a világnézet nem a többség, hanem a személyiség elvére épül."*⁸ – írta Hitler a "Mein Kampf"-ban. Horthy ezt a világnézetet és a hozzá tartozó emberképet, valamint módszereket ellenszenvesnek találta. A 20. század első felében az iszony, Hitler fejében "fajelméletté" állt össze. Ilyen felfogású emberek, csoportok mindig lesznek, mert mindig lesznek olyanok, akik az ösztönök fejlődésében, vagy a megismerésben éppen ennél a fázisnál tartanak, vagy ide tértek vissza (regrediálódnak). Az egyedi életek sokaságánál az elmúlt évszázadban is kimaradt az eszmélés története.

Erős és gyenge, egy katona számára ez az alapstruktúrája a történelemnek. A történelemnek, amely az erők leltára, nem illúziókra épül – Horthy sem szerette az illúziókat. *A hadseregben minden radikálisabban vetődik fel és értelmeződik, mint a társadalomban, így a személyiség is!* A sajátosan jelentkező konzervatív nézetekben, a legfontosabb helyet a hadsereg és annak vezére foglalta el – Machiavelli leírása szerint – "A legfontosabb alapok, melyeken mind az új, mind a régi, úgyszintén vegyes eredetű egyeduralkodók nyugszanak: a jó törvények és a jó hadsereg."⁹ A katonai az a forma, amelyben: a gondolkodás a korszerűt, csak a technika, különösen a haditechnika területén észleli valamint, amelyben megjelenik a világszemlélet konzervativizmusa, hogy a világ kormányozható, regulálható. A katona ennek a struktúrájának az eleme. Kontrasztja: korszerűség igénye a haditechnika és elmaradottság az emberkép tekintetében. Horthynál is látjuk, hogy *a katonát nem vezetik elvek, eszmék e fogalmak politikai, ideologikus formájukban!*

Horthy viszonya a katona-léttel összefüggő fontosabb faktorokhoz:

A) A KÁOSZRA VALÓ ÉRZÉKENYSÉG, A SZÉTHULLÁSTÓL VALÓ RETTEGÉS MÉRTÉKE AZ EMBEREKNÉL ELTÉRŐ. A HADSEREGBEN A KÁOSZ-FÓBIA FŐ JELLEMZŐJE A FEJETLENSÉGTŐL VALÓ RETTEGÉS. NEM VÉLETLEN A VEZÉRHEZ, A PARANCSNOKHOZ – MÉG A GYENGE KÉPESSÉGŰHÖZ IS – VALÓ RAGASZKODÁS. *"A TÖRTÉNELEM ARRRA TANÍT MINKET, HOGY EGY FENNÁLLÓ RENDET ELROMBOLNI, ELSÖPÖRNI, HOGY HELYETTE AZ ANARCHIÁT, MEGFÉLEMLÍTÉST ÜLTESSE, A FELFORGATÓ ÉS ROMBOLO PROPAGANDA KÉPES VOLT."*¹⁰ – ÍRTA EGYIK KORABELI KATONASZERZŐ. EZ AZ EGYEDI KATONA BIZTONSÁGÉRZETÉNEK EGYIK STABILIZÁTORA MINDADDIG, AMÍG A VEZÉR, A PARANCSNOK BIRTOKÁBAN VAN AZ ADOTT SZITUÁCIÓBAN A MEGOLDÁSRA IRÁNYULÓ VÁLASZNAK – HOZZÁTEHETJÜK, GYAKRAN TALÁLKOZUNK ÉS TALÁLKOZUNK OLYAN VEZETŐVEL, AKINEK NEM VOLT, VAGY NINCS A BIRTOKÁBAN A VÁLASZNAK. A KATONÁK MEGGYŐZŐDÉSE, HOGY A HADSEREG AZ UTOLSÓ SZILÁRD ALAKZAT A KÁOSZBAN. *EGY TISZT CSAK KEMÉNY, FANATIKUS MAGYAR LEHETETT: "FRISSEN ÉS MERÉSEN A FELADATOKNAK NEKIMENŐ VEZETŐKRE VAN SZÜKSÉG ÉS NEM KELL, HOGY KRITIKUS HAJLAMÚAK LEGYENEK...KÉTKEDŐ VEZETŐKRŐL MIT*

*SEM AKARUNK TUDNI...*¹¹ – ÍRTA WERTH HENRIK A VEZÉRKAR FŐNÖKE.

B) A RIVALIZÁLÁS, A MOBILIZÁLTSÁG LEGSZÉLSŐSÉGESEBB FORMÁJA A HÁBORÚ, EZ AZONBAN AZT IS JELENTI, HOGY A KATONA SZÁMÁRA NINCS BÉKEIDŐSZAK, HANEM CSAK A FESZÜLTSGTŐL (TENZIÓTÓL) A ROBBANÁSÁIG (EXPLODÁCIÓIG) TERJEDŐ REZONANCIA. „ELŐFORDULHAT OLYAN EXTRÉM ESET, HOGY A BÉKE NAGYON ELHÚZÓDIK... ELLUSTUL A HADSEREG, ELSZOKIK A FEGYVERES HARC MEGPRÓBÁLTATÁSAITÓL, EGYSZÓVAL KIESIK A GYAKORLATBÓL, AMI NAGYON NEM HELYES.”¹² AZ IDŐFELOSZTÁS ÉS A KATONAI GONDOLKODÁS CENTRUMÁBAN A HÁBORÚ ÁLL, AMELYHEZ VISZONYÍTVA VAN *PRE-HÁBORÚS, HÁBORÚS, VALAMINT POST-HÁBORÚS IDŐSZAK*.

C) A VÉLETLEN, A SPONTÁN MOZZANAT A KATONAI MŰVELETEKBEN JELENTŐS, NAPÓLEON MEGFOGALMAZÁSÁBAN „*ON S’ENGAGE ET PUIS ON VOIT*” – BELEVÁGNI ÉS MEGLÁTJUK MI LESZ, ELVE SOK KATONAI AKCIÓT VAGY MŰVELETET MOTIVÁLT. A TÖRTÉNELEM ÁLTALÁBAN NEM TANÍT LECKÉKET, DE A HADTÖRTÉNELEM IGEN, AMELYBŐL UGYANÚGY NEM TANULUNK. NEM SZÁMMISZTIKA, DE NEM VOLT FIGYELMEZTETŐ JEL, HOGY: **1. AZ O. M. 2. HADSEREG** (BÖHM-ERMOLLI VEZÉREZREDES, 10 GYAL. ÉS 2 ½ LOVAS HADOSZTÁLY (1917. JÚNIUS 27.) 90 (200) KM-EN (AZ EGÉSZ HADSEREGCSOPORT ÁLLT 240 KM-EN!). LEMBERG IRÁNYÁBA VALÓ ÁTTÖRÉSKOR MEGSEMISÜLT. SZEMBEN AZ OROSZ DÉLNYUGATI ARCVONAL RÉSZEKÉNT A 11. HADSEREG 8 GYALOG ÉS 1 LOVAS HADOSZTÁLYA ÁLLT (EGY HADOSZTÁLY 12 ZÁSZLÓALJ). **2. A 2. MAGYAR HADSEREG** 1943 JANUÁRJÁBAN, ÖNMAGÁBAN 200 KM-EN A SZOVJET CSAPATOK ÁTTÖRÉSEKOR MEGSEMISÜLT.

Kedvezőtlen tendenciák:

Hadsereg a civil demokrácia kontrasztjai, akkor is, ha a hadseregben mindig jelen voltak a demokratikus mozzanatok. Sajnos elindultak még napjainkban is érzékelhető *kedvezőtlen* jelenségek, így (i) *A katonai értékek bomlása* ebben az időszakban veszi kezdetét, gondoljunk a politikusok és értékeik mixtúrájára (Károlyi Mihály, Kun Béla, Gömbös Gyula, Szálasi, stb.). (ii) Bizonyos helyzetekben - mondhatjuk Szombathelyi Ferenc vezérkar főnök nyomán, - kialakulhatott a *hamis hősiesség, hamis becsület, hamis bajtársiasság* vagy az *álfegyelem* is, ez utóbbi alapját nem a szolgálati szabályzat képezte, hanem a pártfegyelem. (iii) Nem feledkezhetünk meg az *emberi fragmentálódás* (szétszakítottság) napjainkig tartó jelenségéről sem, amit a nyugati pragmatizmus valamint a sztálini politikai eszmék indítottak

el. A korabeli adórendszer, hitelpolitika növelte a kisbirtokosok, kiskereskedők szétforgácsolódását. Érintettségükből, szemléletmódjukból, neveltetésükből adódóan csatlakoztak az akkor erősödő politikai mozgalmakhoz (így lettek fasiszták, szociáldemokraták, kommunisták, stb.). Az embereket – közöttük a katonákat - sokféle impulzus érte (és éri napjainkban is). A szellemi szférában így jutottunk el a tradicionális embertípusok valamint hivatások összeroppanásáig. **(iv) Szekfű Gyula** írt arról, hogy: " A tiszt *gondolkodás elanyagiasodását* még inkább elősegítette...Gömbösnek az a gyakorlata, hogy megbízható tisztjeit gazdasági minisztériumokban is elhelyezte, megnyitotta a vezérkar számára a gazdasági élet befolyásolását, s ezzel a legfontosabbat szemükben, a kapitalista profitot."¹³ Mindennek ellenére a magyar főtiszti kar - mostani mértékkel mérve - nem korrumpálódott. *Nem véletlen Horthy óvatossága, ami felé a történelem és a politika csapdái sodorták.*

Közelítően rekonstruálhatóak a (magyar) katonával szembeni szociális elvárások történeti rétegei és bizonyos identitási síkok is, amikor a katona:

Törzsi tényező volt: a törzshöz tartozó, a törzset szerető, szabad harcos. Funkciói: nemzés, őrzés, rablás, hódítás (harc).

Feudális tényező volt: a koronához tartozó, a királyságot szerető, hűséges, fegyveres, keresztény alattvaló. Funkciói: a királyság, a haza, a kereszténység harcos védelmezése/hódítás.

Nemzeti tényező volt: a nemzethez tartozó, a nemzetet szerető, fegyverrel szolgáló rend tagja. Funkciói: harcoljon / hódítson, visszahódítson. Hozzátehetjük a szabályszerűségként: a denacionalizálás mindig lefegyverzést is jelent.

„Faji”- tényező volt: a "fajhoz" tartozó, a "fajt" szerető és védő fegyveres rassz tagja. Funkciói: irtson / romboljon / hódítson. Bizonyára voltak történelmi időszakok, amikor ez állt közel a katonai mentalitáshoz.

Politikai tényező volt: a kommunista párthoz tartozó, a pártot szerető, államosított katona. Funkciója: a belső rend fenntartása, harc a világforradalomért. Hozzá kell tennünk azonban, hogy a főtiszteken kívül a valóságban ez így nem működött, még a kádári-szocializmus időszakában sem, azaz nem érezhették magukat "tényezőnek". Valamint,

"Piaci" tényező: a szabadpiachoz tartozó, e szabadságot szerető, fegyveres vállalkozó. Funkciói: a szabadság védelmezése; harc a piacokért, a forrásokért. *E vonatkozásban megjelent a katona, mint "menedzser" kifejezés is a szakirodalomban.*

A hadviselés adott korra, korszakra jellemző formája szublimálódott a harcmód megnevezésébe. Háborúban báziskérdés: a megmaradás. Az ipari pusztító hatalom eszközrendszerével rátört a hősiesség gondolkodásra, maradinak bélyegezve azt. *"A totális háború nem ismer különbséget fegyveres és fegyvertelen ellenség között. Vannak, akik ebben haladást látnak. Én pedig ezt visszaesésnek tartom olyan korszakba, amelynek végleges lezárását remélte a civilizált emberiség, midőn a hágai hadviselési szabályzatot megalkotta és a genfi egyezményeket megkötötte."* – írta emlékirataiban. A lovagi hadviselés múzeumba kerülésével az irracionális, sok esetben patológikus nézetek is szerephez jutottak és juthatnak. A témával vagyunk fonák viszonyban, ha az általános emberivel közelítünk, és akkor is, ha nem. Felróhatjuk neki, hogy olyan intézményekben bízott, olyanokra építette hatalmát, amelyeket az idő meghaladott. Ahogyan Heidegger írta. „Már 1920 és 1930 között sem felelt meg az európai képzelet világa annak, ami már felszínre jutott. Mi legyen egy olyan Európával amely magát annak az első világháborút követő évtizednek a rekvizitumaiból akarja összetákolni? Játékszer lesz a nagyhatalmak kezében, és a kelet szörnyűséges népi erejét teremti meg.”¹⁴ Bizonyos hagyományok lehetnek öncsalások is, amelyeknek

áldozatul eshet a gondolkodás. De várhattunk-e ilyen elemző gondolkodást Horthy - tol? Nem, mi több, sok korabeli tudóstól sem.

A kort három identitás kereszteződése jellemzi:

a) Organikus-paternalista identitás:

Ezen identitást Bethlen Gábor erdélyi fejedelem analitikus mélységgel jellemezte: „...ki nemzetségét és hazáját tanquam propria viscera (mint saját beleit), saját testét, véréit, úgy szánja, sebeit fájlalja, kötözi, orvosolja, ide s tova hánt, bomladozott szabadságát előbbi helyre rakogatja, támogatja és megerősíti, romlását építi, pusztaságát telepíti, és mint édesatyja, anyja megbántódott szerelmesit kebelében megkérleli, édesgeti és megnyugotja.”¹⁵ Saját tapasztalatom is megerősítette, hogy a beosztott állomány – különösen a sorállomány – azért fogadta el ezt a parancsnoki identitást, mert volt egy bizonyos vagánysági indexe, ami azt jelenti, hogy sokkal keményebb is lehetett, mint amit a szabályzat előírt, de sokkal megengedőbb is, és ez utóbbi volt a gyakoribb. A hadúr, a fővezér vagy a parancsnok az atyai (vagy az elsőszülött fiú-testvéri) autoritásba helyezkedik, ez a motívuma a hozzá való gyermeki ragaszkodásnak – még fenytő hatalomként való tűrésének is – vagy minden autoritás elutasításának, gyűlöletének.

b) Despotikus-ceremoniális identitás:

Szimbólikus alakzata ezen identitásnak a Biblia Dániel könyvében (Dániel 2, 31;) található Nabukadnezár (Nabukonodozor) álmában. Az álom egy réműletes tekintetű, hatalmas szobor volt: a szobor feje tiszta aranyból, melle és karjai ezüstből, hasa és ágyéka bronzból, lábszárai vasból voltak; lábai meg részben vasból, részben agyagból. A hegyről levált egy szikla és összezúzta a szobrot. Az álom megfejtésének tartalmi interpretációjából ismerjük - Radó Polikárp - leírásából, hogy az anyagok a négy nagy birodalmat szimbolizálták. Az arany Nabukadnezár újbabiloni, az ezüst a médek és perzsák, a réz Nagy Sándor görög, a vas pedig a rómaiak birodalma volt. A hatalom, a pusztítás, a nagyság fejedelmeinek birodalmi voltak ezek. Nabukadnezár maga is a réműlet inkarnációja volt olvashatjuk a Bibliában (Judit 1, 13;) Arfaxádon aratott győzelmét, előrenyomulva Ekbatana városáig: „...elfoglalta a bástyákat, feldúlta az utcákat és gyalázat tárgyává tett mindent, ami addig ékessége volt. Arfaxádot – Ragau hegyvidékén – elfogta, dárdájával átszúrta és teljesen megsemmisítette.” A győzelmet követően 120 napos féktelen ünneplést rendezett. A monarcha ereje – Odon Vallet megfogalmazásában – egyszerűen volt isteni, harcias és szexuális.

c) Technokrata-officiális (az oficiális a katonától távol állt még abban az időben)

Ezt az identitást szélsőséges felfokozottságában ábrázolták a futuristák az 1910-es években. Illusztrációként az időt, a teret, a szavakat, a gondolkodást és minden mást szétromboló sebesség apoteozisát idézzük: „Ennek lényeges elemei: ...a fékezetlen erő, a sebesség, a fény, az akarat, a rend, a fegyelem, a módszer; a nagyvárosok érzése; az agresszív derűlátás, amely az izmok és a sport kultuszából ered; a szertelen képzelet, a mindenütt-jelenlevőség, ... a siker szenvedélye, a rekord vadonatúj ösztöne, a villamosság és a gép lelkes utánzása, ... az összetartó energiák egy győzelmes úton történő száguldása.”¹⁶ Ebből az identitásból ilyen egy csata leírása a Bataglia (Peso+Odore) című líbiai tudósítás alapján: „...Nap = vulkán + 3000 zászló atmoszféra pontosság düh sebészet lámpák sugarak mütőkések villanás sivatag fehérnemű klinika + 2000 kar 2000 láb 1000 szem célgomb szikrázás figyelem operáció...Elővédek: 200 méter szuronyt-fel előre Artériák dagadás meleg erjedés haj hónalj hókadság szókeség lehelet + borjú 18 kiló okosság – himbálózás lövedék persely puhaság: 3 borzongás parancs kő harag ellenség mágnés könnyűség dicsőség hősiesség...”¹⁷ A technika mítosza, azonban korunkban teremtdött meg, gondoljunk az atom – hidrogén - neutron fegyverekre, a lézerirányításra, a számítástechnikára, a telekommunikációra, és nem utolsósorban az űrfegyverekre. Volt-e fogékonysága Horthynak a korszerű haditechnikára? - kérdezhetjük. Neki nem, - nagyra értékelte ugyan a korszerű hadihajókat - de fiának a repülőtszert Horthy Istvánnak, igen.

Összességében:

Nézem a korabeli fényképeken a nyílt tekintetű, jó megjelenésű, keménykötésű, energikus fiatal magyar katonákat, akik a 20. században százezer-számra estek el a csatatereken,- más lenne Magyarország, ha megmaradtak volna. Képzeljük magunk elé a nádtetős, kis- ablakos, vertfalú parasztházakból katonának állt nincstelen, akit a hadseregben a nevéen szólítottak, aki főtt ételt evett, tisztálkodott, akinek leleményességére, alkati szilajságára, kitartására, merészségére építették a harcmódot, akit napiparancsban megdicsértek, vagy megfenyítettek, aki életében csak katonaként kapott kitüntetést, előléptetést, aki szó-nélkül szolgált és teljesítette kötelességét, a hazával szembeni egyetlen fegyveres kötelességet.

Az értékelt időszakból a herakliták három katonai variációját figyelembe véve Horthy nem volt Jákob-szerű aszkéta-típus, mint Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes; Izsák-szerű (a spontán kegyet gyakorló)- típus sem, mint gróf Stomm Marcel altábornagy, bár miniszterelnöke kieszközölte nála az amnesztiát; és nem volt Ajax öngyilkos (suicid)- típus sem, mint csataji Csataj Lajos vezérezredes. *Horthy nem esett a kor két nagy csapdájába, sem a hitleri nemzetiszocializmuséba, sem a sztálini szocializmuséba. Szubjektíve becsületes katonaember volt, bajtársait megbecsülte, vitézi rendet alapított, amelynek főkapitánya volt. A múltat nem dicsőítette, inkább azt mondhatjuk, morálisan abban élt. Nála az ellentétek síkja máshol húzódott, mint Hitler esetében. Nem volt nyugtalan ember, katonaként természetesnek tartott bizonyos folyamatokat. A stabilitás köreit tartották fent körülötte a tisztek, és építették a mítoszt.*

Végső-soron az *állam-művészet* és a *had-művészet* a katonai gondolkodásban szoros kapcsolatban van, feltételezik egymást: *"Ne feledjük, a világ történelme azt bizonyítja, hogy a nemzetek sorsa a legdöntőbb korszakokban a hivatásos polgári politikusok és államférfiak kezéből a katonák vasmarkába siklik át."*¹⁸ Az ilyen időszakokban a katonatiszti felsőbbrendű hivatássá válik. Az összetartozás tudatosítói: a falanx-szerű bajtársiasság valamint a parancs. Bizonyos eszmék azonban ennek ellenére is megtalálták mozgásformájukat a társadalom rendszereiben. Az uralom és az alávetettség történelmi modell (elítélni el lehet, de mit nyerünk vele?) Sem a német, sem a magyar tőprengő tábornokok nem lelkesedtek Hitler Vernichtunge-strategie – ért, tartalmát tekintve a megsemmisítő hadászatért.

Az 1920-tól 1945-ig tartó időszak kényszerek sorozataiból állt, amelyeket a hatalom gyakori után-futással tudott csak kezelni. Gondoljunk a trianoni traumára, amely után – a "békés revízió" reményében még egy jól szerkesztett, térképekkel és adatokkal jól illusztrált, francia nyelvű kiadványt is terjesztettek külföldön, összefoglalva a magyar nemzet többszöri felosztását, megcsonkítását a történelemben. A kiadvány címe, Adalbert de Póka-Pivny szerkesztésében: *Le Siécle de Jeanne D'arc et le Siécle Dernier de la Hongrie* (Jeanne D'arc évszázada és Magyarország utolsó évszázada). A vékony kis könyv 1931-ben jelent meg. Trianon napjainkig a magyar lélek aranyjánosi - tetemrehívása. A kényszereknek való kiszolgáltatottság mindig felerősíti az emocionális tartalmakat és azok szabályozásának vagy vezérlésének szükségletét. A XX. század első felében Magyarországon tudatosan *a vezérlésből még nem csináltak technológiát*, politikai programbeszédeket a Magyar Rádió csak az 1930-as években kezdett közölni. A társadalmi változások időszakában a külső vezérlés megnő, az emberek inkább kifelé figyelnek. Ebben a sajátosan foncsorozott magyar közegben minden megtörik. Bizonyos korrelációt kell feltételeznünk a hadsereg és az állam cselekvőképessége, az eszmei-politikai impulzusok sokfélesége és az elköteleződés befolyásolásának tekintetében. A fragmentumok kombinálódása is kezdődött a 20. század elején.

VISSZANÉZHETÜNK HORTHYRA A TRAUMATIKUS EMLÉKEZETEN
KERESZTÜL IS, AMI JELENTHETI: A VERESÉGGEL - EGYBEN NAGY

EMBERVESZTESÉGEKKEL - JÁRÓ MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT, A NÉMET MEGSZÁLLÁST, A ZSIDÓK ELHURCOLÁSÁT, KORMÁNYZÓSÁGA IDŐSZAKÁBAN HOZTÁK MEG A NÉGY ZSIDÓTÖRVÉNYT, MAJD MÁR A VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN UTALHATUNK A NÉMETEK KITELEPÍTÉSÉRE, A SZOVJET MEGSZÁLLÁSRA ÉS ANNAK KÖVETKEZMÉNYEIRE. HORTHY CSALÁDI ÉLETE SEM VOLT MENTES A TRAGÉDIÁKTÓL, ISTVÁN FIA A FRONTON ESETT EL 1942-BEN, LÁNYAI IS MEGHALTAK, BARÁTJA TELEKI PÁL ÖNGYILKOS LETT, STB. VOLTAK AZONBAN A TÁRSADALMI ÉLETBEN POZITÍV, ÉS ALAPVETŐ VÁLTOZÁSOK IS: GONDOLJUNK A KULTÚRPOLITIKÁRA: 1920-BAN 15,2 % ÍRÁSTUDATLANOK ARÁNYA, 1930-BAN 9,6 %. A NÉPTANÍTÓK ARÁNYA: 1918 - BAN 14. 400, 1938 – BAN 20.149. EGYETEMISTA 1918 – BAN 10.000 FŐ, 1938 – BAN 18. 000 FŐ. A MEGMŰVELHETŐ FÖLD 75 %-A 1935-BEN KIS- ÉS KÖZÉPBIRTOK. "...A BETHLEN-ORMÁNY A FORRADALOM ÉS ELLENFORRADALOM MARADVÁNYAIT FELSZÁMOLTA, A SZAKSZERVEZETEK MŰKÖDÉSÉT ISMÉT ENGEDÉLYEZTE, A SAJTÓ-, SZÓLÁS- ÉS GYÜLEKEZÉSI SZABADSÁGOT BIZTOSÍTOTTA , ÉS TŐLEM POLITIKAI AMNESZTIÁT ESZKÖZÖLT KI." 1940-BEN "...800 EGÉSZSÉGÜGYI KÖRZETBEN 2100 TANÁCSADÓ KÖZEG ÉS 1200 ZÖLDKERESZTES GONDOZÓNŐ TEVÉKENYKEDETT; EZEK ELŐZŐLEG TÖBB ÉVEN ÁT ALAPOS KIKÉPZÉSBEN RÉSZESÜLTEK." *AZ EGZISZTENCIÁT MEGNYOMORÍTOTTA A KOR, HOZZÁADVA ÚJ JELLEMZŐKÉNT A PSZICHÉS MEGNYOMORODÁST IS – GONDOLJUNK A VILÁGHÁBORÚK FRONTJAIRÓL, HADIFOGOLYTÁBORAIBÓL HAZATÉRT KATONÁKRA. A HÁBORÚS TRAUMÁK PSZICHÉS KEZELÉSÉT – MIVEL NEM HOZOTT KATONÁSAN GYORS EREDMÉNYT – NEM TÁMOGATTÁK, E TEKINTETBEN EMLÍTHETNÉNK FERENCZI SÁNDOR IDEGGYÓGYÁSZ PRAXISÁNAK MEGSZÜNTETÉSÉT.*

Egyszerű kategóriákból szerveződik a világ és benne az élet, az emberi élet is, de az egyes ember, egyes kategóriákat igen bonyolultnak találhat életében. Így volt ezzel Horthy Miklós is visszatekintve emlékirataiban életpályájára. A társadalomtudomány korszakonként inkább a cserélődő-helyettesítődő és kevésbé, az integrálandó igazságok rendszere? – lehet, hogy az utóbbi rendszer eredményesebb, szociálisan pozitívabb hatással lenne az oktatás minőségére - színvonalára, látóhatárára, keresztmetszetére, gondolkodásának anyagára. Az oktatás sem vergődne az évezredek alatt kidolgozott olyan kategóriákban, mint a hűség – hűtlenség - árulás, eskü - esküszegés, gyávaság-bátorság. Jól jellemzi a kort, amit Márai Sándor egy lelkiismereti kérdés kapcsán írt "...a kérdés már nem az, ki ártatlan mint inkább, ki az aki bevallja, hogy nincs ártatlan."

A világ alapszerkezete, logikája nem még nem változott meg, a *történelem műveleteiben a szervezett, fegyveres harcnak kitüntetett jelentősége van.* A magyar katonának

nem kell, hogy kisebbségi érzése legyen, voltak a magyar hadtörténelemben kiemelkedő katonák, az elmúlt évszázadban is.

Jegyzetek:

1. Szűcs Jenő: A nemzet historikuma és a történelemszemlélet nemzeti látószöge (hozzászólás egy vitához) / Akadémia Kiadó, Budapest, 1970. 26. old.
2. Prohászka Ottokár: Soliloquia II. Az élet kenyere / Szent István-Társulat Az Apostoli Szentszék Könyvkiadója, Budapest, 1929. 12. oldal.
3. A külön nem jelzett idézetek, Horthy Miklós: "Emlékirataim" című kiadványból valók / Európa - História, 1990.
4. Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig / Magvető Kiadó, 135. old.
5. Idézi Ránki György: "A német-magyar kapcsolatok néhány problémája 1933-1944" című munkájában / Valóság 1981. 9. Sz. 1-18 lap.
6. Vargyai Gyula: A hadsereg politikai funkciói Magyarországon a harmincas években / Akadémia Kiadó, 1983.
7. Kozma Miklós iratai / Országos Levéltár, 14. cs. 8. d.
8. A. Hitler: Mein Kampf / München 1935. 132-132. Kiad. 493. old.
9. N. Machiavelli: A fejedelem / N. Machiavelli művei, Európa Kiadó, 1978. 1. Köt. 41. old.
10. Gaál Kálmán: A nemzetvédelem alapvető tényezője / MKSZ 1934. 11. Sz. 66. old.
11. Werth Henrik: Gondolatok a vezetésről / 1935. MKSZ 1.sz. 7. old.
12. Milstein altábornagy – a II. világháborút megjárta és a hadszíntér előkészítés / közlekedés stratégia szakemberének, - egyik előadásának gondolata, amit a Moszkvai Vezérkari Akadémia hallgatóinak tartott 1964-ben. Kolozsvári Sándor nyá. ezredes feljegyzése az előadásról, megjelent ZMNE, Társadalom és Honvédelem, 2008. 3. szám.
13. Szekfű Gyula: Forradalom után / Gondolat 1983. 56. old.
14. M. Heidegger: Mit hívunk gondolkodásnak, Gond-Cura Alapítvány, 2009, 93. old.
15. Bethlen Gábor emlékezete. In.: Makrai László/Magyar Helikon, 1980. 53-54. o.
16. F.T. Marinetti: „A mértani és gépies ragyogás és a számbeli érzékenység” című kiáltványából / A futurizmus / I.n. Szabó György / Gondolat, Budapest, 1967. 73. o.
17. L.T. Marinetti: Bataglia (Presso+Odore) / Csata (súly+szag) i.m. 220-221. o.
18. Máté Török Gyula: Nemzeti Hadügyi Hitvallásom /1936. MKSZ 12. sz. 3. old.